

Christopher R. BROWNING

**OAMENI
OBISNUITI**

**Batalionul 101 Poliție de Rezervă
și Soluția Finală în Polonia**

Traducere din limba engleză de Mihnea Gafița

POLIROM
2025

Cuprins

<i>Prefață</i>	11
1. Într-o dimineață, la Jozéfów	17
2. Poliția de Ordine	19
3. Poliția de Ordine și Soluția Finală. Rusia, 1941	24
4. Poliția de Ordine și Soluția Finală. Deportarea	37
5. Batalionul 101 Poliție de Rezervă	46
6. Sosirea în Polonia	55
7. Inițiere în crimele în masă. Masacrul de la Józefów	60
8. Reflecții pe marginea unui masacru	72
9. Łomazy. Descinderea Companiei 2	78
10. Deportările din august către Treblinka	86
11. Lichidările de la sfârșitul lui septembrie	93
12. Reîncep deportările	99
13. Ciudatele probleme de sănătate ale căpitanului Hoffmann	107
14. „Vânătoarea de evrei”	112
15. Ultimele masacre. „Sărbătoarea recoltei”	122
16. Urmările	130
17. Germani, polonezi și evrei	133
18. Oameni obișnuiți	142

<i>Postfață</i>	167
<i>Mulțumiri</i>	189
<i>După douăzeci și cinci de ani</i>	191
<i>Anexă</i>	247
<i>Note</i>	249
<i>Index</i>	283

Germani, polonezi și evrei

Mărturiile dinaintea procesului și din sala de judecată ale foștilor membri ai Batalionului 101 Poliție de Rezervă trebuie privite, bineînțeles, cu maximă precauție. Depoziția fiecărui martor a fost influențată masiv de probleme ce țineau de tactica judiciară, printre care autoincriminarea și incriminarea unor camarazi. La fel de importante au fost efectele unor pierderi și distorsionări ale memoriei după douăzeci și cinci de ani, chiar și atunci când nu erau doar mimate, din motive judiciare. Mecanismele de apărare psihologică, mai ales reprimarea și proiectarea unor amintiri, au modelat crucial mărturiile. Și nicăieri nu au fost mai problematice evaluările în privința veridicității mărturiilor decât atunci când era vorba de triumghiul fatidic al relațiilor germano-polono-evreiești. În termeni mai simpli, prezentarea, de către aceste mărturii, a relațiilor germano-polone și germano-evreiești punea un accent extraordinar pe dezvinovățire; în schimb, prezentarea relațiilor polono-evreiești punea un accent extraordinar pe învinovățire. Dacă examinăm, la început, primele două relații așa cum au fost ele descrise de foștii polițiști, putem vedea mai bine asimetria și distorsionarea prezente în felul cum au descris-o pe cea de-a treia.

Privitor la relațiile germano-polone, trăsătura cea mai frapantă a fost puținătatea oricăror comentarii. Membrii batalionului se refereau la partizani, bandiți și jefuitori, în general, dar ponderea cea mai mare a comentariilor făcute de ei nu era dată de caracterul specific antigerman al unor fenomene precum acelea. Dimpotrivă, ele înfățișau banditismul ca fiind o problemă anterioară ocupației germane a Poloniei. Astfel, invocau prezența partizanilor și a bandiților în două moduri: pe de o parte, sugerau că germanii îi protejau, de fapt, pe polonezi împotriva unui fenomen local de violență ilegală; pe de altă parte, mascau intensitatea și frecvența activităților antievreiești ale batalionului, pretinzând că partizanii și bandiții, nu evreii, constituiau preocuparea majoră a polițiștilor.

Unii martori s-au referit la încercări specifice de a menține bune relațiile germano-polone. Căpitanul Hoffmann se lăuda în mod explicit cât de prietenoase erau relațiile dintre compania comandată de el și populația locală din Puławy.

Pretindea că-i făcuse reclamații locotenentului Messmann din cauză că obiceiul unității lui motorizate itinerante de jandarmerie de „a împușca pe loc” îi umplea de resentimente pe polonezi¹. Locotenentul Buchmann a declarat că maiorul Trapp selecționase victimele pentru lichidările efectuate la Talcyn drept represalii consultându-se cu primarul polonez al orașului. Cei doi avuseseră grijă de comun acord să fie împușcați doar străinii și sărăntocii, nu cetățenii de condiție bună².

Această imagine a ocupației germane mai degrabă inofensive pentru Polonia a fost contrazisă de numai două mărturii. Bruno Probst a reamintit activitățile timpurii ale batalionului său la Poznań și Łódź, în anii 1940-1941, când polițiștii făcuseră expulzări brutale și se amuzaseră hărțuind cu cruzime populația locală. Încă și mai critic s-a pronunțat despre cum îi trataseră germanii pe polonezi în 1942:

Chiar și pe atunci, denunțurile sau comentariile unor vecini invidioși erau de ajuns pentru ca polonezii să fie împușcați, cu întreaga lor familie, pe baza simplei bănuieli c-ar fi deținut arme sau c-ar fi ascuns evrei ori bandiți. Din câte știu eu, niciun polonez arestat din aceste motive nu a fost predat autorităților de poliție competente. Din propriile observații și din ce povesteau camarazii mei, țin minte că, ori de câte ori apăreau asemenea suspiciuni, întotdeauna îi împușcam pe loc pe polonezi³.

Al doilea martor care a pus sub semnul întrebării viziunea „trandafirică” asupra relațiilor germano-polone a fost nu vreun polițist supraviețuitor, ci soția locotenentului Brand, care-i făcuse o scurtă vizită soțului ei la Radzyń. Pe atunci, era foarte normal, a spus ea, ca până și civilii germani – darămite polițiștii în uniforme – să se comporte față de polonezi ca o „nație superioară”. De exemplu, când un german trecea pe trotuar în oraș, polonezii erau obligați să se dea la o parte; când un german intra într-un magazin, clienții polonezi trebuiau să iasă. Într-o zi, la Radzyń, câteva femei poloneze ostile îi blocaseră trecerea – ea și însoțitoarea ei au fost lăsate să treacă doar după ce au amenințat să cheme poliția. Când maiorul Trapp a auzit despre incident, parcă a luat foc. A declarat că acele femei poloneze ar fi trebuit împușcate în piața publică. *Frau* Brand era de părere că incidentul respectiv ilustra foarte bine atitudinea germanilor față de polonezi⁴.

În privința relațiilor sexuale dintre polițiști germani și femei poloneze, au existat numai două mărturii. Hoffmann a declarat că-și protejase unul dintre subordonați, neraportând un caz de boală venerică pe care respectivul o contractase după un contact interzis cu o poloneză⁵. Un alt polițist nu a fost la fel de norocos: a petrecut un an într-un „lagăr disciplinar” pentru că încălcase interdicția relațiilor sexuale cu poloneze⁶. Simpla existență a unei asemenea interdicții spune multe, bineînțeles, despre care era, de fapt, realitatea relațiilor germano-polone, atât de convenabil omisă de cele mai multe mărturii.

E posibil ca polițiștii germani să le fi făcut și polonezilor ce le făceau evreilor? Chiar dacă la o scară mult redusă, același proces de înăsprire a nepăsării și cruzimii față de viața polonezilor părea să se fi declanșat. În septembrie 1942, la Talcyn, batalionul încă se mai arăta precaut față de efectele împușcării unui număr mare de polonezi ca represalii. După ce au împușcat șaptezeci și opt de polonezi „sacrificabili”, maiorul Trapp își atinsese cota stabilită pentru represalii, de două sute de oameni, împușcând evrei în rest. Bruno Probst își amintea că în ianuarie 1943 o nouă atitudine își făcuse deja loc. Când se pregătea să meargă la cinematograful, în localitatea Opole, plutonul 2 din Compania 3, comandat de Hoppner, a primit informații că un polițist german fusese împușcat de atacatori polonezi. Hoppner și-a dus oamenii în satul Niezdów, să efectueze represalii, dar a descoperit că toți locuitorii fugiseră, cu excepția celor mai bătrâni. Deși în toiul acțiunii s-a aflat că polițistul german fusese doar rănit și nu murise, Hoppner a pus ca toți cei doisprezece până la cincisprezece polonezi bătrâni – majoritatea, femei – să fie împușcați, iar satul, ars până la temelii. După care oamenii lui s-au întors la cinematograful din Opole⁷.

Mărturiile sunt marcate de omisiuni similare atunci când e vorba de atitudinea germanilor față de evrei. Un motiv pentru acest lucru l-a reprezentat o chestiune pur juridică. Potrivit legii germane, unul dintre criteriile pentru definirea omuciderii este ca aceasta să aibă „un motiv fundamental”, cum ar fi ura de rasă. Orice membru al batalionului care s-ar fi declarat fățiș antisemit și-ar fi compromis grav poziția din punct de vedere legal; oricine ar fi vorbit despre atitudinile antisemite ale celorlalți risca să se găsească în postura neconfortabilă de a depune mărturie împotriva foștilor camarazi.

Dar această reticență de a discuta despre antisemitism provine de asemenea, în egală măsură, dintr-o atitudine mult mai generală și mai profundă de rezervă, ce privea ansamblul fenomenului național-socialist, ca și convingerile politice ale polițiștilor, precum și ale camarazilor acestora în perioada nazistă. Să admită că exista o dimensiune politică sau ideologică explicită a comportamentului lor, să conceedă că lumea perversă moralmente a național-socialismului – atât de străină culturii politice și normelor social acceptate ale anilor 1960 – li se păruse perfect logică la vremea respectivă ar fi însemnat să recunoască faptul că din punct de vedere politic și moral se dădeau, pur și simplu, după cum bătea vântul, acomodându-se oricărui regim aflat la putere. Acesta era un adevăr căruia puțini erau capabili sau doritori să-i facă față.

Căpitanul Hoffmann – care devenise membru al organizației naziste a elevilor din liceul său la vârsta de șaisprezece ani, al Tineretului Hitlerist, la optsprezece ani și al Partidului Nazist și trupelor SS, la nouăsprezece ani – a venit cu negarea obișnuită a oricărei dimensiuni politice și ideologice: „Intrarea mea în rândurile cadrelor SS, în mai 1933, se explică prin faptul că, la vremea aceea, SS-ul era

văzut ca o formațiune strict defensivă^{*}. Primirea mea în organizație nu avea la bază faptul că aș fi avut o atitudine motivată ideologic⁸. Substanțial mai puțin lipsită de onestitate, chiar dacă tot evazivă, a fost explicația locotenentului Drucker, singurul inculpat care a încercat cu seriozitate să se confrunte cu propria-i atitudine din trecut:

Am primit o educație ideologică național-socialistă numai în contextul pregătirii mele în cadrul organizației SA, și într-o anumită măsură am fost influențat de propaganda vremii. Pentru că eram comandant de pluton în organizația SA din Marina militară și era de dorit, pe atunci, ca șefii de plutoane să fie și membri de partid, am intrat în partid cu puțin timp înainte de izbucnirea războiului. Sub influența vremurilor, atitudinea mea față de evrei a fost marcată de o anumită aversiune. Dar nu pot spune că îi uram pe evrei în mod special – în tot cazul, aceasta este acum impresia mea despre atitudinea pe care o aveam atunci⁹.

Puținele cazuri în care polițiștii au depus mărturie legat de brutalitatea și antisemitismul altora s-au rezumat, de obicei, la comentarii despre anumiți ofițeri, făcute de simpli membri ai batalionului. Cu o anumită reticență, de pildă, martorii au recunoscut că locotenentul Gnade era un bețiv brutal și sadic, nazist și antisemit „din convingere”. Doi sergenți au făcut, de asemenea, obiectul unor comentarii destul de negative, în mai multe mărturii. Rudolf Grund, care era înlocuitorul lui Buchmann când acesta căpăta scutire de a participa la acțiunile vizându-i pe evrei, fusese poreclit „piticul-otravă”, pentru că obișnuia să-și compenseze statura mărunță țipând la subordonați. A fost caracterizat ca fiind „excesiv de aspru și gălăgios”, un „ambitios și jumătate” și „nazist o sută zece la sută”, care se arăta „foarte zelos la datorie”¹⁰. Heinrich Bekemeier era descris ca „un om foarte neplăcut”, care își purta tot timpul cu mândrie însemnele naziste. Dezagreabil în ochii oamenilor săi, era foarte temut deopotrivă de polonezi și de evrei, cu care se purta „brutal și crud”. Unul dintre subordonații lui a povestit cum obligase Bekemeier un grup de evrei de lângă Łomazy să se târască printr-o băltoacă de noroi și să cânte în timp ce făceau asta. Când un bătrân epuizat se prăbușise și-și ridicase mâinile către sergent, implorând milă, Bekemeier îl împușcase în gură. Prin urmare, a tras concluzia martorul, Heinrich Bekemeier era „un ticălos ordinar”¹¹. Dar asemenea denunțuri făcute de polițiști, chiar și împotriva unor superiori antipatici – și cu atât mai puțin împotriva propriilor camarazi –, erau extrem de rare.

O varietate de atitudini față de evrei au ieșit la iveală din afirmații mai puțin directe și mai puțin cântărite din timpul interogatoriilor. De exemplu, întrebați

* Termenul din limba germană *Schutzstaffel*, de la care provine abrevierea SS, însemna „Trupe de protecție” (n.tr.).

cum puteau face diferența între polonezi și evrei în zonele rurale, câțiva dintre polițiști au menționat îmbrăcămintea, pieptănătura și aspectul general. Câțiva au folosit totuși un vocabular care încă mai reflecta stereotipurile naziste din urmă cu un sfert de secol: evreii erau „murdari”, „șleampeți” și „mai puțin curați”, în comparație cu polonezii¹². Comentariile altor polițiști au reflectat o sensibilitate diferită, care-i înfățișa pe evrei drept ființe umane victimizate: erau îmbrăcați în zdrențe și pe jumătate muritori de foame¹³.

O dihotomie asemănătoare s-a reflectat în descrierile felului cum se comportau evreii la locurile de execuție. Unii martori au subliniat, uneori de o manieră foarte disculpatoare, pasivitatea victimelor, părând să sugereze că evreii înșiși fuseseră complici la propria moarte. Nu a existat nicio rezistență, nicio tentativă de scăpare. Evreii și-au acceptat soarta; practic, se întindeau singuri la pământ, ca să fie împușcați, fără a mai aștepta să li se spună¹⁴. În alte descrieri, accentul cădea în mod evident pe demnitatea victimelor; calmul lor era „uimitor” și „de necrezut”¹⁵.

Puținele referințe la relații sexuale între germani și evreice furnizează o imagine foarte diferită de cea a unei iubiri interzise, chiar și de cea a unei satisfacții sexuale rapide, între polițiștii germani și femeile poloneze. În cazurile în care erau implicați bărbați germani și femei evreice, totul se reducea la dominația celor puternici asupra celor lipsite de putere – la viol și voyeurism. Singurul polițist care a fost văzut cum încerca să violeze o evreică a fost, de fapt, același bărbat denunțat mai târziu de propria nevastă autorităților de ocupație aliata, extrădat în Polonia și judecat alături de Trapp, Buchmann și Kammer. Dar subofițerul martor nu l-a reclamat pe violator¹⁶. Al doilea caz a fost al locotenentului Peters, care se îmbăta seara cu vodcă, iar noaptea pleca să patruleze în ghetou. „Încălțat cu cizme cu pinteni”, intra în locuințele evreilor, smulgea cuvertura de pe femei, se uita și pe urmă pleca. Până dimineața, se trezea din beție¹⁷.

În cea mai mare parte, evreii rămâneau doar un colectiv anonim în relatările germanilor, cu două excepții, totuși. În primul rând, polițiștii au menționat frecvent că întâlniseră evrei germani, și aproape întotdeauna erau capabili să-și amintească precis din ce orașe anume proveneau aceștia: veteranul decorat din Primul Război Mondial – din Bremen; mama și fiica din Kassel; proprietarul de cinematograful – din Hamburg; mai-marele Consiliului Evreiesc – din München. Trebuie să fi fost experiențe foarte neașteptate și discordante – într-un contrast clar cu viziunea lor obișnuită asupra evreilor drept parte a unui dușman extern –, ca să le fi rămas atât de vii în memorie.

Celelalte victime evreiești care au căpătat o identitate personală în ochii polițiștilor germani au fost evreii care munceau pentru ei, mai ales la bucătărie. Un polițist își amintea că le procura evreilor din echipa de muncă pe care o superviza la Łuków rații suplimentare, pentru că „evreii nu primeau, practic, nimic de mâncare, deși trebuia să muncească pentru noi”. Același membru al

batalionului pretindea că-i îngăduise nevestei șefului poliției evreiești a ghetoului să scape, când fusese lichidat ghetoul¹⁸. La Międzyrzec, o muncitoare de la bucătărie îl implorase pe un alt polițist să le salveze pe mama și sora ei în timpul unei lichidări de ghetou, iar acesta fusese de acord să le aducă și pe cele două la bucătărie¹⁹. La Kock, un polițist a văzut cum o evreică plângea, în timpul campaniei de lichidări de la sfârșitul lui septembrie, și a trimis-o la bucătărie²⁰.

Însă relațiile fragile înfiripate între polițiști și ajutoarele lor de la bucătării au salvat prea puține vieți, până la urmă. Când cele două ajutoare ale sale de la bucătărie nu s-au mai prezentat la muncă, în timpul unei deportări de la Łuków, un polițist s-a dus la locul de colectare. Le-a găsit pe amândouă acolo, dar SS-istul care era șef nu i-a permis decât uneia să plece înapoi. După un timp destul de scurt, a fost deportată și ea²¹.

Dar amintirile cele mai vii dintre toate ale polițiștilor au fost acelea în care nu numai că nu-și putuseră salva lucrătorii evrei, dar fuseseră obligați să ducă la îndeplinire ei înșiși execuțiile acestora. La Puławy, căpitanul Hoffmann l-a convocat pe caporalul Nehring* în dormitorul său, i-a oferit un vin bun și i-a dat misiunea de a se duce la proprietatea agricolă pe care o păzise mai înainte și să-i împuște pe lucrătorii evreii. Nehring s-a plâns de misiune, pentru că-i „cunoștea personal” pe mulți dintre lucrătorii evrei, dar în zadar. El și unitatea lui au împărțit misiunea cu un ofițer de la jandarmerie și cu patru sau cinci oameni ai acestuia, staționați de asemenea în orașul Puławy. Nehring i-a spus ofițerului de jandarmi că-i cunoștea pe mulți dintre evreii de acolo și că el nu putea lua parte la împușcarea acestora. Ofițerul s-a dovedit mai îndatoritor decât Hoffmann și i-a pus pe jandarmii lui să-i împuște singuri pe cei cincisprezece până la douăzeci de evrei, astfel încât Nehring să nu fie obligat să ia parte la măcelărirea lor²².

La Kock, două lucrătoare la bucătărie, Bluma și Ruth, au implorat să fie ajutate să scape. Un polițist le-a spus că „n-are niciun rost”; în schimb, alții le-au ajutat să fugă²³. După două săptămâni, câțiva dintre polițiști le-au găsit pe Bluma și Ruth ascunzându-se într-un adăpost, alături de alți doisprezece evrei. Unul dintre cei care le-au recunoscut a vrut să plece, pentru că era conștient de ce urma. În schimb, i s-a ordonat să le împuște. Omul a refuzat și a plecat, chiar și așa, dar toți evreii din acel adăpost, inclusiv cele două foste ajutoare de la bucătărie, au fost împușcați²⁴.

La Komarówka, plutonul 2 din Compania 2, comandat de Drucker, avea doi lucrători la bucătărie, pe nume Jutta și Harry. Într-o zi, Drucker a zis că nu mai puteau rămâne și că nu avea ce face, trebuia să-i împuște pe cei doi. Câțiva polițiști au dus-o pe Jutta în pădure și s-au angajat într-o conversație cu ea; la un moment dat, unul dintre ei a împușcat-o din spate. La scurt timp după aceea, Harry a fost și el împușcat în ceafă cu un pistol, în timp ce culegea fructe de pădure²⁵. Polițiștii au depus în mod evident eforturi ca să-și împuște prin surprindere victimele care